

KONTAKTY ROSYJSKICH KOMITETÓW SŁOWIAŃSKICH ZE SŁOWIANAMI
Z AUSTRO-WĘGIER (1868—1875)

Dzieje rosyjskich komitetów słowiańskich zostały wydobyte z zapomnienia przez historyka radzieckiego Sergiusza Nikitina. Zwłaszcza ostatnia książka¹ tego autora, opracowana w oparciu o niewyżyskane materiały archiwalne i rękopiśmienne, ukazała dzieje komitetów słowiańskich w Rosji. Jednakże ich kontakty ze Słowianami austriackimi pozostają nadal niewyjaśnione. Nikitin poświęcił uwagę głównie genezie komitetów, ich strukturze organizacyjnej, członkom, funduszom oraz stosunkom ze Słowianami tureckimi.

Artykuł niniejszy przedstawia kontakty rosyjskich komitetów słowiańskich ze Słowianami austriackimi z okresu największego ożywienia w latach 1868—75. Cezurę tego okresu stanowi z jednej strony Zjazd Słowiański w Rosji 1867 r., który wpłynął na wzmocnienie stosunków między rosyjskimi komitetami a Słowianami austriackimi, z drugiej powstania Słowian bałkańskich w 1875 r., które zwróciły główną uwagę komitetów na Półwysep Bałkański i wpłynęły na spadek zainteresowania ich pobratymcami z Austro-Węgier.

Rosyjskie komitety słowiańskie były jedynymi społecznymi organizacjami w Rosji carskiej, prowadzącymi szeroką działalność dobroczynną na rzecz Słowian. Fundusze na ten cel czerpały ze składek członkowskich, dotacji Ministerstwa Oświecenia Publicznego, z ofiar osób prywatnych i instytucji oraz rodziny carskiej. Działalność komitetów wykraczała daleko poza ramy dobroczynności, spełniała określoną funkcję polityczną wśród Słowian tureckich i austriackich. Kierowniczą rolę w komitetach odgrywali ludzie o orientacji panslawistycznej. Komitety skupiały górne warstwy społeczeństwa rosyjskiego. Należeli do nich ludzie ze sfer inteligencji naukowej i urzędniczej, korpusu oficerskiego i duchowieństwa, burżuazji i ziemiaństwa. Ze względu na skład społeczny i założenia ideowe komitety reprezentowały reakcyjną myśl polityczną w Rosji carskiej².

Do roku 1868 istniał w Rosji tylko Komitet Słowiański (Sławiański Błagotworiteliŋy Komitet) w Moskwie, który skupiał nieznaczną liczbę członków i dysponował dość skromnymi środkami finansowymi. Jego dobroczynna działalność ograniczała się głównie do niesienia pomocy Bułgarom w formie naczyń i szat liturgicznych dla cerkwi oraz utrzymywania kilku stypendiów na uczelniach rosyjskich. Dopiero pod wpływem Zjazdu Słowiańskiego 1867 r. nastąpiło wzmocnienie komitetu moskiewskiego przez powstanie nowych komitetów jako jego oddziałów

¹ S. A. Nikitin, *Sławiańskie komitety w Rosji w 1858—1876 godach*. Moskwa 1960. Rec. M. Tanty „Przegląd Historyczny” 1962, nr 3.

² Wartościową pozycją omawiającą dzieje panslawizmu tego okresu jest praca M. Petrovicha, *Emergence of Russian Pan Slavism 1856—1870*. New York 1956.

w Petersburgu (1868), Kijowie (1869) i niezależnego w Odessie (1870) oraz skupiska członków i sympatyków w innych miastach — Kazaniu, Charkowie, Woroneżu, Warszawie itp.³ Zjazd 1867 r. miał ogromny wpływ na zainteresowanie Słowianami różnych kół w Rosji i uaktywnienie komitetów słowiańskich⁴.

Dzieje Zjazdu Słowiańskiego 1867 r., jego reperkusje w Rosji i w krajach słowiańskich poruszali już historycy czescy, jugosłowiańscy i radzieccy⁵. Dla niniejszej pracy istotne są warunki, które umożliwiły komitetom słowiańskim w Rosji prowadzenie działalności wśród Słowian austriackich. Źródeł tego należy szukać głównie w ożywieniu nastrojów prorosyjskich wśród Słowian austriackich, wywołanych ich ówczesną sytuacją polityczną oraz w uaktywnieniu rosyjskich panslawistów i chłodnych stosunkach Rosji z Austro-Węgrami.

Wielonarodowa Austria była od dawna terenem walki o prawa polityczne narodów wchodzących w jej skład. W walce tej ścierały się interesy głównie trzech grup, Austriaków, Węgrów i Słowian. Nadzieje Słowian na uzyskanie praw narodowych wystąpiły szczególnie po klęsce Austrii pod Sadową w 1866 r. w wojnie z Prusami, kiedy przegrana w tej wojnie postawiła na porządku dziennym sprawę modernizacji monarchii habsburskiej, aby mogła sprostać niebezpieczeństwu pangermanizmu pruskiego. W związku z tym Słowianie wysunęli sformułowany jeszcze w okresie Wiosny Ludów program austrosławizmu — przebudowy monarchii na zasadach federacyjnych. Programowi temu przeciwstawili się Austriacy i Węgrzy, co w konsekwencji doprowadziło w 1867 r. do dualizmu — porozumienia tych dwóch najsilniejszych narodów ujarzmiających Słowian. Upadek austrosławizmu wzmógł opozycję Słowian austriackich (z wyjątkiem Polaków z Galicji, którzy poszli na ugodę z rządem wiedeńskim) wobec monarchii habsburskiej i zmusił ich do szukania pomocy poza Austrią. W ówczesnej sytuacji politycznej mogli oni w swej walce o narodowe prawa znaleźć oparcie przede wszystkim w Rosji. Z nią też wiązały swe nadzieje narodowe partie burżuazji słowiańskiej z Austro-Węgier⁶.

Poparcia Rosji oczekiwali wtedy jej gorliwi stronnicy jak ukraińscy moskalofile (rusofile), czy bardziej powściągliwi staroczesi, narodowcy chorwaccy i działacze serbskiej Omladiny. Pod wpływem wydarzeń 1867 r. a zwłaszcza Zjazdu Słowiańskiego nastąpiła również poważna ewolucja w poglądach polityków młodoczeskich, którzy z polonofilów i przeciwników Rosji stali się jej gorącymi obrońcami⁷. Nastroje proro-

³ Centralnyj Gosudarstwiennyj Istoriceskij Archiw w Moskwie (CGIAM) f. 1750 — Moskowskij Sławianskij Błagotworitielnyj Komitet, d. 1, k. 4, Sprawozdanie z działalności komitetu moskiewskiego za lata 1868—1878. W tekście wszystkie daty według nowego stylu, w przypisach według dokumentów.

⁴ Nikitin, op. cit., s. 45.

⁵ Do ważniejszych pozycji o zjeździe należą: K. Kazbunda, *Pout' Čechů do Moskvy 1867 a rakouska diplomacie*. Praha 1924; M. Prelog, *Pout' Slovanu do Moskvy roku 1867*. Praha 1931; J. Radimský, *Morava a pout' do Moskvy r. 1867*. „Časopis Matice Moravské” 1947, nr 3—4, s. 341—358 oraz cytowana książka Nikitina.

⁶ Z nowszych prac problemy te omawia praca F. Zwittera, *Les problèmes nationaux dans la monarchie des Habsburgs*. Beograd 1960.

⁷ E. Grégr, *Dennik*. Praha 1908, s. 168; V. Žáček, *Problémy slovenské vzájemnosti v české veřejnosti v šedesátých letech 19 století a účast J. V. Friča na jejich řešení*. J. V. Friča a demokratické proudy v české politice a kultuře. Sborník stati. Praha 1956, s. 270.

syjskie uwidoczniły się w licznym udziale czołowych działaczy tych partii w Zjeździe Słowiańskim 1867 r., w którym reprezentowali około 80% uczestników spoza Rosji. Tendencje te znalazły też odbicie w wystąpieniach delegatów słowiańskich na Zjeździe, na którym jednomyślnie podkreślali znaczenie Rosji dla Słowiańszczyzny⁸. Nastroje te podzielali także politycy, którzy osobiście udziału w Zjeździe nie wzięli, między innymi przywódca Chorwatów, biskup diakowski, Józef Strossmayer⁹.

Podróż Słowian austriackich do Rosji na Zjazd Słowiański miała być demonstracją przeciwko dualizmowi i wykazać, że nie są osamotnieni w swej walce o narodowe prawa. Dowodzili tego zwłaszcza politycy staroczesy¹⁰, którzy mimo wyrażanej sympatii dla Rosji nadal przedkładali federacyjną Austrię nad monarchię słowiańską pod egidą caratu¹¹. Powściągliwość w tej sprawie okazywali też Chorwaci i Serbowie, których dewizą było, że najpierw są Serbami a potem Słowianami¹². To rozgraniczenie narodowych interesów od ogólnosłowiańskich było podstawową różnicą dzielącą Słowian austriackich i rosyjskich panslawistów na Zjeździe 1867 r. i w przyszłości. Słusznie też twierdzili przeciwnicy panslawistów rosyjskich, że spodziewali się oni na Zjeździe współplemieńców chcących być „owcami jednego stada“, a spotkali ludzi, dla których niepodległość była głównym celem¹³.

Sytuacja polityczna Słowian austriackich wzmogła zainteresowanie nimi rosyjskich panslawistów, skupionych przy Komitecie Słowiańskim w Moskwie, którego przywódcy byli organizatorami Zjazdu 1867 r. Jeden z czołowych panslawistów Petersburga, Włodzimierz Łamanski dowodził jeszcze przed Zjazdem, że jednocześnie Niemiec przez Prusy i Włoch przy pomocy Francji wnoszą „zagadnienie stosunku Rosji do południowych i zachodnich Słowian w krąg najbardziej podstawowych interesów i głównych zadań rosyjskiej polityki zagranicznej“¹⁴. Podobnie zagadnienie ujmował działacz panslawistyczny z Moskwy, Iwan Aksakow, który stwierdzał, że „Rosja nie może ukrywać swego związku i pokrewieństwa ze znajdującymi się poza jej granicami, jakby nie było 30 milionami austriackich i tureckich poddanych“¹⁵. Te tendencje jednoczenia Słowian pod egidą caratu znajdowały poparcie niektórych osobistości dworu i rządu carskiego, m. in. W. Ks. Konstantego, ministrów — wojny Dymitra Milutina i oświaty Dymitra Tołstoja. Poglądom tym przeciwstawiali się stronnicy sojuszu Rosji z Prusami i Austrią¹⁶. O ścieraniu się tych dwóch tendencji świadczy fakt, że pod wpływem panslawistów część kół oficjalnych dążyła w 1867 r. do upadku Austrii i wciągnięcia Słowian pod wpływem Rosji, druga zaś pragnę-

⁸ Listę uczestników, opisy uroczystości i teksty przemówień zawiera książka — *Wsierossijskaja Etnograficzeskaja Wystawka i Sławianskij Sjezd w maju 1867 goda*. Moskwa 1867.

⁹ T. T. Jeż (Z. Miłkowski), *Od kolebki przez życie. t. III*. Kraków 1937, s. 348.

¹⁰ Z. Tobolka, *Političné dějiny československého naroda od 1848 až do dnešní doby*, díl II. Praha 1933, s. 157.

¹¹ A. Srb, *Politička činnost F. Palackého. Památník na oslavu stých narozenin F. Palackého*. Praha 1898, s. 592.

¹² J. Škerlić, *Omladina i njena književnost 1848—1871*. Beograd 1906, s. 190.

¹³ „Iskra” nr 21 z 11 VI 1867.

¹⁴ W. Łamanski, *Izuczenije Sławianstwa i ruskoje narodnoje samosoznanije*, „Żurnał Ministerstwa Narodnogo Proswieszczenija” 1867, nr 1, s. 150.

¹⁵ „Moskwa” nr 69 z 28 III 1867.

¹⁶ Kazbunda, op. cit., s. 47.

ła zachować ją z obawy przed naruszeniem spójności wewnętrznej Rosji przez wciągnięcie tak różnorodnych narodowości¹⁷. W oficjalnej polityce zwyciężyła koncepcja popierana przez prasę liberalną, negującą polityczne zjednoczenie Słowian, ale nie odżegnywującą się od związku z nimi w interesie Rosji. Jej wyrazicielami byli car Aleksander II i minister spraw zagranicznych Aleksander Górczakow, którzy zezwolili na podkreślanie związku ze Słowianami uroczystym ich podejmowaniem w Rosji, ale pod warunkiem, że uroczystości te będą pozbawione charakteru politycznego¹⁸. Sami wyrazili tę sympatię w przyjęciu Słowian na audiencji oraz odparciu interwencji dyplomatycznej rządu wiedeńskiego skierowanej przeciw Zjazdowi¹⁹.

Na stanowisko rządu carskiego wobec Słowian austriackich nie mały wpływ wywierały chłodne stosunki, jakie łączyły Rosję z Austrią od czasów Wojny Krymskiej. Stosunki te ulegały pogorszeniu zarówno w okresie zbliżenia Rosji z Francją w latach 1856—62 jak i w czasie współpracy z Prusami od 1863 r. Na nieufność caratu wobec Austrii wpłynęło jej stanowisko wobec powstania styczniowego oraz ustępstwa czynione Polakom w Galicji²⁰. Ciężko na stosunki rosyjsko-austriackie położył też Zjazd Słowiański 1867 r., który w Austrii był uważany za panslawistyczny spisek przeciwko niej²¹. Poprawa w stosunkach Rosji z Austrią nastąpiła dopiero po spotkaniu trzech cesarzy w 1872 r. w Berlinie i po odnowieniu przymierza między Rosją, Niemcami i Austro-Węgrami w 1873 r.

Rosyjskim komitetem słowiańskim przypadło rozpoczynać działalność na terenie Austro-Węgier w sprzyjającej sytuacji politycznej, kiedy z jednej strony ożyły wśród Słowian tendencje prorosyjskie, z drugiej istniały chłodne stosunki między rządami petersburskim i wiedeńskim. W planach swej działalności komitety musiały przystosować się do możliwości, na jakie zezwalała im polityka caratu wobec Słowian. Kierując się tym odsuwali polityczne zjednoczenie Słowian na dalszą przyszłość i za najpilniejsze zadanie uznali ukształtowanie jedności kulturalno-duchowej w oparciu o język rosyjski jako ogólnosłowiański. Takie zadanie wysunęli panslawiści rosyjscy już na Zjeździe 1867 r. i podtrzymywali na łamach pism w polemice toczzonej na temat rezultatów Zjazdu i perspektyw współpracy słowiańskiej²².

Skonkretyzowanie form nowej działalności przypadło na pierwszą połowę 1868 r. Pomysły rodziły się zarówno w Komitecie moskiewskim jak i petersburskim. Dojrzały one w trakcie bezpośrednich rozmów przedstawicieli tych komitetów ze Słowianami austriackimi. Jednym z ciekawszych dokumentów kreślących nowe zadania i nowe formy pracy jest projekt opracowany przez sekretarza komitetu moskiewskiego Niła Popowa. Projekt ten opracowany w marcu 1868 r. i wkrótce przyjęty jako wytyczna do pracy komitetu moskiewskiego, stawiał przed nim jako główne zadanie „przekonanie Słowian zachodnich i południowych o rzeczywistej solidarności z nimi narodu rosyjskiego“. Jako środki zmierzające do osiągnięcia tego celu Popow przewidywał: organizacyjne

¹⁷ K. Golowin, *Moi wspomnianija*. Petersburg 1908, s. 198.

¹⁸ CGIA w Leningradzie, t. 1282, d. 1898, k. 8, Zapiska prezydenta Petersburga M. Pogrebowa do szefa żandarmów P. Szuwałowa 24 III 1867.

¹⁹ Kazbunda, op. cit., s. 86.

²⁰ J. Feldman, *Bismarck a Polska*. Warszawa 1947, s. 257 i 259.

²¹ *Wsierossijskaja Etnograficzeskaja Wystawka i Stawianskij Sjezd*, s. 100.

²² Ed. cit.; Nikitin, op. cit., s. 203 i 225.

wzmocnienie moskiewskiego komitetu, zespolenie środków prywatnych i innych rosyjskich towarzystw dobroczynnych oraz stworzenie siatki korespondentów w krajach słowiańskich i Rosji²³. Popow proponował skupić działalność na kształceniu Słowian w uczelniach rosyjskich, zakładaniu dla nich szkół na miejscu, pomaganiu tym korespondentom zagranicznym, którzy podejmą się nauczania swoich rodaków języka rosyjskiego oraz wspomaganiu słowiańskich towarzystw i instytutów naukowych a także Słowian prześladowanych za opozycyjną działalność polityczną. Dla lepszego zrozumienia i wzajemnego poznania Popow zaproponował też rozpocząć obustronną wymianę pism i wydawnictw między towarzystwami słowiańskimi i komitetem moskiewskim, przy którym zalecał założyć bibliotekę słowiańską. Popow w swym projekcie pominął ważną dotychczas w pracy komitetu moskiewskiego pomoc udzielaną dla kościoła prawosławnego, gdyż zalecał skoncentrować wysiłek komitetu na pomocy dla Słowian austriackich, wśród których większość była katolikami. Popow sformułował zasady swego projektu pod kątem kontaktów ze Słowianami austriackimi. Spośród instytucji i towarzystw słowiańskich, którym zalecał iść z pomocą, wymienił najwięcej ukraińskich, słowackich, czeskich, chorwackich, serbskich i słoweńskich²⁴.

Pomysły Popowa, choć miały pozornie znamiona dobroczynności niesionej słowiańskim pobratymcom, zawierały faktycznie postulaty działalności politycznej zawaolowanej w pomocy dla umysłowego życia Słowian. Dla rosyjskich panslawistów, była to realna droga pozyskania Słowian austriackich i umocnienia wśród nich wpływów rosyjskich. W swoim projekcie Popow nawiązywał do koncepcji wysuniętej już w 1867 r. na Zjeździe Słowiańskim w Rosji, bowiem zakres działania jaki przewidywał dla komitetu moskiewskiego, obejmował te dziedziny życia słowiańskiego, które najbardziej sprzyjały budowaniu kulturalno-duchowej jedności słowiańszczyzny pod egidą carskiej Rosji.

Stosunki, jakie powinny łączyć komitety ze Słowianami z Austro-Węgier skonkretyzowano dokładniej wiosną 1868 r. w wyniku osobistych rozmów przedstawicieli komitetów z przywódcami Słowian. W rozmowach tych pierwszorzędą rolę odegrali członkowie komitetu petersburskiego, który oficjalnie rozpoczął swą działalność w maju 1868 r. Do rozmów tych doszło podczas pobytu w Pradze przedstawicieli słowiańskich na uroczystościach związanych z położeniem kamienia węgielnego pod narodowy teatr czeski²⁵. Na uroczystości te, odbyte 16—17 maja 1868 Czesi spodziewali się przybycia z Rosji około 40 osób; w rzeczywistości przyjechało zaledwie 5 delegatów — 4 od komitetu petersburskiego i 1 od moskiewskiego. Byli to: sekretarz komitetu petersburskiego — Włodzimierz Łamanski, korespondent „Moskiewskich Wiadomości” — Wasyl Gubin oraz czołowi członkowie komitetu petersburskiego — Mikołaj Kisielew, Joachim Pieczatkin i Aleksander Naranowicz²⁶.

W związku z przybyciem do Pragi wielu czołowych polityków słowiańskich doszło 18 maja 1868 do tajnego zjazdu w Stromovce, w pobli-

²³ Sformułowanie to wzbudziło obawy III Oddziału, który polecił poddać komitet moskiewski tajnemu nadzorowi, czy jego działalność nie godzi w politykę caratu. CGIAM, f. 109, d. 81, k. 32.

²⁴ CGIAM, f. 1750, d. 49, k. 16.

²⁵ Uroczystości te opisał N. Popow w broszurze — *Słowiański sjezd w Pradze i godowszczyzna sjezda w Moskwie*. Moskwa 1868.

²⁶ CGIAM, f. 1750, d. 72, k. 67, W. Gubin do M. Pogodina 9/21 VI 1869.

zu czeskiej stolicy. Prócz delegatów rosyjskich wzięło w nim udział wielu innych działaczy słowiańskich z Austro-Węgier, ogółem 30 osób, wśród których najwięcej Czechów. Reprezentowali ich politycy tej miary jak: czołowy działacz partii staroczeskiej — Franciszek Rieger, najwybitniejszy polityk morawski — Alojzy Prážak oraz leaderzy partii młodoczeskiej — Karol Sladkovský, Juliusz i Edward Gregr, Emanuel Vávra, Jan Kučera i Antoni Čížek. Tyle samo, co Czechów, było razem Serbów i Chorwatów, których reprezentowali również wybitni działacze chorwackiej partii narodowej i serbskiej Omladiny. Byli to znani poeci i pisarze — Milan Kujundžić, Jovan Subotić, Lazar Kostić oraz adwokaci i publicyści — Jerzy Milenković, Matija Mrazović, Nikola Krestić, Glisza Geršić i mniej znany Kopać. Z Ukraińców galicyjskich uczestniczyli działacze partii moskalofilskiej: Eligiusz Pawlewicz — adwokat, Bohdan Dedycki — redaktor ukraińskiego dziennika „Słowo“ oraz poseł do sejmiku galicyjskiego, Stefan Kaczała. W zjeździe wziął też udział czołowy działacz ukraiński na Rusi Zakarpackiej — Adolf Dobriański, oraz przedstawiciele innych narodów słowiańskich a wśród nich przywódca Serbów łużyckich — Jan Smoler z Budziszyna oraz pisarz słowacki — Józef Hurban i slawista bułgarski — Marin Drinow. Duża część uczestników tego spotkania brała udział w Zjeździe Słowiańskim w Rosji 1867 r. Wśród uczestników zjazdu w Stromovce zabrakło tylko Polaków, podobnie jak na Zjeździe 1867 r.²⁷

Głównym problemem zjazdu była sprawa organizacji ruchu słowiańskiego. Przedstawiciele rosyjskich komitetów słowiańskich podtrzymując koncepcje wysuwane już na Zjeździe 1867 r. sugerowali powołanie do życia komitetu centralnego dla koordynowania ruchem słowiańskim. Rolę ośrodka jednoczącego wyznaczali oni Komitetowi moskiewskiemu²⁸. Dążyli do podporządkowania sobie w ten sposób ruchu słowiańskiego. W tym względzie uczestnicy spotkania nie byli jednomyślni. Stanowisko delegatów rosyjskich poparli całkowicie tylko przedstawiciele Ukraińców i niektórzy działacze młodoczescy — Juliusz Gregr, Sladkovský i Kučera.

Znacznie chłodniej podeszli do tej sprawy inni Czesi. Rieger proponował powołanie komitetu centralnego odłożyć do następnego zjazdu. Faktycznie był mu przeciwny, stwierdzał bowiem, że dla współpracy słowiańskiej nie trzeba organizacyjnych związków, wystarczy jedność ducha. Także część delegatów młodoczeskich (Vávra i Čížek) podobnie jak Rieger uznała, że dla współpracy słowiańskiej wystarczą zjazdy. Stanowisko to poparli także delegaci serbscy — Subotić, Geršić, Kostić i Kopać²⁹.

W wyniku ożywionej dyskusji na zjeździe w Stromovce zwyciężyła formuła kompromisowa. Postanowiono nie powoływać komitetu centralnego tylko komitety miejscowe, które wytypują po 3 osoby dla kontaktów z komitetem moskiewskim i podadzą ich nazwiska prezesowi komitetu moskiewskiego, Michałowi Pogodinowi. Uzgodniono zwołanie następnego zjazdu słowiańskiego latem 1869 r. w Belgradzie. Przygotowaniami do zjazdu i wyborem delegacji miały zająć się komitety miejscowe. Formalne przewodnictwo komitetu moskiewskiego sprowadzono

²⁷ Ibidem, k. 68.

²⁸ CGIAM, f. 1750, d. 16, k. 2, Sprawozdanie W. Gubina o pracy komitetów słowiańskich.

²⁹ Ibidem, k. 3.

do upoważnienia Pogodina, by w imieniu wszystkich komitetów wysłał list do księcia serbskiego Michała z prośbą o udzielenie zezwolenia na urządzenie zjazdu w Belgradzie³⁰. Postanowienia powyższe pozostały prawdopodobnie na papierze. Brak wiadomości o proponowanym zjeździe i komitetach miejscowych.

Rozbieżności wynikłe na zjeździe w Stromovce były rezultatem sprzeczności interesów Słowian austriackich i panslawistów rosyjskich. Do propozycji rosyjskich panslawistów milcząco odnieśli się Chorwaci, gdyż wówczas prowadzili z Węgrami rozmowy na temat autonomii. Również Serbowie uchylili się od ich poparcia, bowiem wtedy ściśle współpracowali z Chorwatami i wraz z nimi byli zwolennikami jugoslawizmu — zjednoczenia Słowian południowych. Chorwaci i Serbowie liczyli na Rosję jako na siłę mogącą urzeczywistnić ich narodowe cele³¹. Stąd chociaż obce były im tendencje panslawistów rosyjskich, nie odzęgnywali się od nich. Utylitarny stosunek do panslawizmu najlepiej oddał przywódca Chorwatów Strossmayer, który twierdził, że Słowiańszczyzna u niego w głowie, a nie w sercu³². Podobne stanowisko wyrażał wybitny działacz Serbów austriackich, Michał Polit, który uważał, że sympatia Serbów do Rosji ma swe granice, dopóki nie jest dla nich niebezpieczna³³.

Powściągliwość staroczechów była również uwarunkowana ich planami politycznymi i stosunkiem do Rosji³⁴. Pozostawali oni nadal zwolennikami Rosji, wierzyli, że w niej mają jedyną opiekę przed germanizmem, ale swych przyjaciół dostrzegali głównie w słowianofilach, w mniejszym stopniu w rządzie carskim, którego stosunek do Słowian określali jako platończy³⁵. Nie widząc realnej pomocy ze strony caratu, szukali oparcia przeciwko dualizmowi we Francji. Świadczyły o tym wizyty Riegera w Paryżu 1869 i 1870 r., gdzie prowadził rozmowy z Napoleonem III, przedstawicielami rządu i sferami politycznymi³⁶.

Poparcie propozycji rosyjskich przez przywódców młodoczeskich wynikało z ich bezwzględnej wiary w Rosję. Po Zjeździe 1867 r. stali się oni żarliwymi rusofilami w Czechach, propagatorami języka, literatury i kultury rosyjskiej. Niektórzy z nich przechodzili nawet na prawosławie jak np. Sladkovský w 1869 r. Ich przywódca Juliusz Gregr wiązał wtedy przyszłość Czech z ideą słowiańską i pomocą panslawistów rosyjskich, odrzucał koncepcje staroczechów liczenia na Francję³⁷. Stanowiska tego nie podzielali młodzi działacze jak np. Vávra, który mimo sympatii prorosyjskich ironizował z tych działaczy młodoczeskich, którzy swe nadzieje wiązali całkowicie z panslawizmem³⁸.

Zjazd w Stromovce nie spełnił nadziei przywódców komitetów słowiańskich w Rosji, ale miał ważne znaczenie dla ich pracy wśród Słowian

³⁰ CGIAM, f. 1750, d. 49, k. 36, Protokół posiedzenia członków komitetu moskiewskiego 7/19 V 1868 w Pradze.

³¹ F. Šišić, *Korespondencija Rački — Strossmayer*, t. I. Zagreb 1928, s. 123.

³² *Korespondencja Józefa Bohdana Zaleskiego*, t. IV. Lwów 1903, s. 20.

³³ Nikitin, op. cit., s. 245.

³⁴ Stosunkom czechosłowacko-rosyjskim jest poświęcona książka J. Jirásek, *Češi, Slováci a Rusko. Studie vzájemných vztahů československo-ruských od r. 1867 do počátku světové války*. Praha 1833.

³⁵ M. Palacký, *Radhost Sbirka spisů drobných z obzoru řeči a literatury české, krasovědy, historie a politiky*. Praha 1873, s. 306.

³⁶ E. Birke, *Frankreich und Ostmittel-Europa im 19. Jahrhundert*. Köln-Graz 1960, s. 315 nn.

³⁷ Žaček, *Problemy slovenské vzájemnosti...*, ed. cit., s. 270—271.

³⁸ Kazbunda, op. cit., s. 127 i 130.

austriackich. Dzięki pobytowi delegacji rosyjskiej w Pradze doszło do szerokiej wymiany zdań co do potrzeb Słowian austriackich i możliwości ich współpracy z Rosją. Już w dniu następnym po spotkaniu w Stromovce, 19 maja 1868 doszło do narady delegacji rosyjskiej w Pradze, na której podjęto uchwały o finansowym poparciu Słowian austriackich. Postanowiono wesprzeć finansowo dwóch znanych działaczy czeskich — lektora języka rosyjskiego na Politechnice Praskiej — Józefa Kollara i pracownika Muzeum Czeskiego — Adolfa Patera, przeznaczając dla nich jednorazowo po 200 guldenów. Wystąpiono jednocześnie do komitetu moskiewskiego, by pamiętał o nich na przyszłość. Narada uznała również za stosowne zwrócić szczególną uwagę na pomoc dla ukraińskiego Narodowego Domu we Lwowie. Na ten cel przekazano 100 guldenów za pośrednictwem przybywającego w Pradze Dedyckiego³⁹.

Jeśli powyższe posiedzenie miało na celu doraźną pomoc, to znacznie większe znaczenie miała narada odbyta w Wiedniu 26 maja 1868, w której ze strony Rosjan udział wzięli: kapelan ambasady rosyjskiej w Wiedniu, znany panslawista — Michał Rajewski, konsul rosyjski w Bośni — Aleksander Kudriawcow, Łamański i Naranowicz, z Ukraińców — Dobriański i publicysta — Józef Liwczak oraz ze Słowaków dyrektor gimnazjum w Martinie — Władysław Kuzmany. Dla operatynniejszej działalności rosyjskich komitetów na naradzie postanowiono trzymać się wspólnego planu i jasno wytyczonego celu w stosunkach ze Słowianami austriackimi. Za ośrodek centralny działalności wśród nich obrano Wiedeń. Postanowiono iść z pomocą przede wszystkim Ukraińcom, Słowakom i wreszcie pozostałym Słowianom. Za naczelne zadanie uznano pomoc finansową dla pism słowiańskich wychodzących w Austro-Węgrach, takich jak: „Sławianskaja Zaria“, „Słowo“, „Swiet“ i „Pešt-Budinske Vedomosti“. Na wiedeńskiej naradzie uchwalono również popierać ukraińskie stowarzyszenia na Rusi Zakarpackiej — Sw. Wasyla Wielkiego i Św. Jana Chrzciciela oraz słoweckie gimnazja w Wielkiej Reuvice i Martinie. Odnosnie pozostałych Słowian postanowiono troszczyć się o budowę cerkwi w Pradze oraz pomagać towarzystwom i instytucjom naukowym w formie przekazywania wydawnictw rosyjskich. Zalecono też pomagać osobom, które upowszechniały język rosyjski i wyznaczyć fundusz stypendialny dla młodzieży słowiańskiej studiującej w Wiedniu⁴⁰.

Postanowienia narady wiedeńskiej stały się wytyczną działalności komitetów wśród Słowian austriackich. Po części pokrywały się z zasadami wysuniętymi przez Popowa, w niektórych sprawach szły dalej. Dotyczyło to przede wszystkim finansowego poparcia dla pism słowiańskich i zwrócenia uwagi na młodzież słowiańską w Wiedniu. Po raz pierwszy w historii komitetów przyznano stypendia młodzieży słowiańskiej, studiującej poza Rosją. W uchwałach tej narady widać też wyraźnie reperkusje zjazdu w Stromovce. Brak w nich w szczególności odrzuconego na zjeździe postulatu scentralizowania działalności wśród Słowian w rękach komitetu moskiewskiego. Przedstawiciele rosyjscy obradujący w Wiedniu, chcąc zacieśnić kontakty ze Słowianami austriackimi, postanowili stworzyć swego rodzaju ekspozyturę w Wiedniu, uznając go za ośrodek centralny w działalności na terenie Austro-Węgier. W uchwałach narady wiedeńskiej widać niezadowolnienie delegatów ro-

³⁹ CGIAM, f. 1750, d. 49, k. 37, Protokół posiedzenia członków komitetu moskiewskiego 7/19 V 1868 w Pradze.

⁴⁰ CGIAM, f. 1750, d. 24, k. 3 i 4, Protokół narady 14/26 V 1868 w Wiedniu.

syjskich komitetów z Czechów, Chorwatów i Serbów za ich postawę na zjeździe w Stromovce. Wyraziło się to w postanowieniu niesienia pomocy przede wszystkim Ukraińcom i Słowakom. Wskazuje to wyraźnie na rolę komitetów słowiańskich w Rosji, którym przyświecała panslawistyczna zasada podporządkowania ludów słowiańskich carskiej Rosji. W tym celu narada wiedeńska zwróciła uwagę głównie na pozyskanie dla Rosji inteligencji słowiańskiej.

Powyższe uchwały o rozszerzeniu działalności komitetów na Słowian austriackich były niewątpliwie akceptowane przez ministerstwo spraw zagranicznych Rosji, któremu komitety oficjalnie podlegały. W myśl dotychczasowego zezwolenia miały one prawo prowadzić swą akcję dobroczynną tylko wśród Słowian tureckich⁴¹. O tym, że rząd carski aprobował działalność komitetów świadczy fakt, że uchwały narady wiedeńskiej były realizowane i to przy wydatnej pomocy ministerstwa spraw zagranicznych, które pośredniczyło w stosunkach komitetów ze Słowianami⁴². Szczególną rolę odgrywał w tym departament azjatycki. Komitety miały niezwykle oddanego człowieka w osobie dyrektora tego departamentu — Piotrze Stremouchowie. Rosyjskie komitety musiały swoje stosunki ze Słowianami utrzymywać w ścisłej konspiracji ze względu na bezpieczeństwo działaczy słowiańskich, jak i przed obawą skompromitowania się przed rządem austriackim, który komitety uznawał za towarzystwa polityczne. Z tych względów komitety utrzymywały stosunki za pośrednictwem poczty dyplomatycznej wolnej od kontroli. Prowadziły ją dzięki pomocy departamentu azjatyckiego. Wydatną pomoc komitetom okazywali rosyjscy przedstawiciele dyplomatyczni w Austro-Węgrach. W papierach po komitetach znajduje się wiele doniesień od konsulów rosyjskich, którzy informowali je o potrzebach Słowian, nastrojach politycznych, ludziach oddanych Rosji itp. Ministerstwo spraw zagranicznych okazywało w tym wydatną pomoc, zależało mu tylko, by stosunki rosyjskich przedstawicieli dyplomatycznych ze Słowianami i ich praca na rzecz komitetów nie były ujawnione przed rządem austriackim⁴³.

Wiedeń, uznany za ośrodek komitetów wśród Słowian austriackich, stał się faktycznie miejscem, w którym splatały się nici całej ich działalności w Austro-Węgrach. Duszą i głową tego ośrodka był Michał Rajewski, w którego rękach spoczywała odpowiedzialność za realizowanie przyjętych uchwał. Za jego pośrednictwem komitety otrzymywały dokładne informacje o sytuacji Słowian austriackich. Czuwał on nad podziałem nadesłanych funduszków i ksiązek rosyjskich. Utrzymywał rozległe stosunki z działaczami słowiańskimi, dzięki którym orientował się w potrzebach Słowian i ich sytuacji politycznej. Rajewski był dla komitetów bardzo wygodnym człowiekiem jako pracownik ambasady rosyjskiej⁴⁴.

⁴¹ CGIAL, f. 1282, d. 819, k. 80 i 81. Kopia zatwierdzonego przez cara referatu kanclerza A. Gorczakewa o pomocy dla Słowian południowych.

⁴² CGIAL, f. 733, d. 193, k. 22 i 23, Kopia listu dyrektora departamentu azjatyckiego ministerstwa spraw zagranicznych do prezesa komitetu petersburskiego z 27 IX 1869.

⁴³ CGIAM, f. 1750, d. 361, k. 1 i 2, Departament azjatycki ministerstwa spraw zagranicznych do prezesa komitetu kijowskiego 27 IV 1872.

⁴⁴ O jego roli dla rosyjskiego panslawizmu pisał w swoich wspomnieniach pisarz ukraiński K. Ustijanowicz, *M. F. Rajewskij i rossijskij panslawizm*. Lwów 1884.

Pomoc ze strony komitetów słowiańskich w Rosji dla Słowian austriackich szła od komitetu moskiewskiego i petersburskiego oraz kijowskiego, który ograniczał ją do Ukraińców. W rozdzielaniu funduszków kierowano się wytycznymi narady wiedeńskiej, w myśl której pomagano pismom słowiańskim, stowarzyszeniom i instytucjom naukowym, stypendystom słowiańskim w Wiedniu i osobom, które upowszechniały język rosyjski.

Pismem, z którym ośrodek wiedeński wiązał szczególne nadzieje, była „Sławianskaja Zaria“, wychodząca w Wiedniu od lipca 1867 r. i redagowana w języku rosyjskim przez ukraińskiego publicystę Józefa Liwczaka. Pismo to powstało z jego inicjatywy, ale faktycznie wychodziło dzięki pomocy rosyjskich komitetów i rządu carskiego dla propagowania idei panslawistycznych wśród Słowian austriackich. Jeszcze podczas pobytu na Zjeździe Słowiańskim w Rosji Liwczak wystąpił do ministra oświecenia publicznego — Dymitra Tołstoja z prośbą o pomoc przy założeniu „Sławianskiej Zarii“. W piśmie do Tołstoja Liwczak tak oto określał program tego pisma: *Główna jej myśl sprowadza się do rozbudzenia w Słowianach konieczności zbliżenia słowiańskich narodowości dla utworzenia jednej, harmonijnej całości. Środkiem do osiągnięcia tego celu jest przyjęcie przez wszystkich Słowian jednego wspólnego języka, którym może być tylko język rosyjski*⁴⁵. Polityczna postawa Liwczaka zadecydowała o przyznaniu mu przez Tołstoja 1000 rubli na założenie „Sławianskiej Zarii“⁴⁶.

W niespełna rok później Liwczak otrzymał na wydawanie pisma drugą dotację o wysokości 1000 rubli. Przyznał mu ją Aleksander II, który na wniosek Tołstoja polecił wyasygnować powyższą sumę ze specjalnego funduszu przyznanego mu w ramach budżetu Królestwa Polskiego. A cto jak Tołstoj przekonywał cara o konieczności wydawania „Sławianskiej Zarii“ dla upowszechniania języka rosyjskiego wśród Słowian: *Upowszechnienie języka rosyjskiego wśród Słowian zagranicznych jeszcze bardziej podniosłoby znaczenie Rosji w oczach Europy, poraziłoby ostatecznie bezsilność ukraińfilskiego kierunku, który znajduje pewne odgłosy w naszej ojczyźnie, nauczyłoby Polaków doceniać ważność języka rosyjskiego i wreszcie przyniosłoby niewątpliwą korzyść nauce i oświeceniu w Rosji*⁴⁷.

Liwczak i redagowana przez niego „Sławianskaja Zaria“ nie spełniły pokładanych w nich nadziei. Nie zdołano pozyskać dla pisma odpowiedniej liczby prenumeratorów, jego siła oddziaływania na Słowian była znikomą. Pismo zdobyło nielicznych czytelników wśród Czechów, Słowaków i Słoweńców, tych Słowian, którzy znali najlepiej język rosyjski. Nie pomogła zmiana na stanowisku redaktora i przejście tej funkcji przez Ukraińca Ksenofonta Klimkowicza. W połowie 1868 r. wstrzymano pomoc finansową dla pisma, co oznaczało ostateczną jego likwidację⁴⁸.

Szczególnym poparciem komitetów cieszyli się ukraińscy moskalofile, którzy po klęsce nadziei na podział Galicji w 1866 r. związali całkowicie swą przyszłość z Rosją. W tych latach stanowili oni najsilniejszą partię galicyjskich Ukraińców, mieli poparcie w duchowieństwie, które miało wpływ na masy chłopstwa ukraińskiego. W ich rękę znajdował się jedyny wówczas dziennik ukraiński „Słowo“, redagowany i wydawany

⁴⁵ CGIAL, f. 733, d. 317, k. 1, J. Liwczak do D. Tołstoja 3 VI 1867.

⁴⁶ Ibidem, k. 18, Pokwitowanie Liwczaka z odbioru 1000 rubli.

⁴⁷ Ibidem, k. 27 i 28, Raport D. Tołstoja do Aleksandra II 22 II 1868.

⁴⁸ CGIAM, f. 1750, d. 72, k. 27, M. Rajewski do komitetu moskiewskiego 4 VIII 1868.

przez B. Dedyckiego we Lwowie⁴⁹. Ukrainofile, zwani narodowcami od-
cinali się od Polaków i Rosjan uznając odrębność narodu ukraińskiego.
Kierunek ten, wiążący swą przyszłość z Austrią pozostawał w latach
sześćdziesiątych XIX w. w stanie zarodkowym, jego myśl polityczna do-
piero się krystalizowała, wychodząc z ram działalności kulturalno-lite-
rackiej⁵⁰. Jeszcze słabszy był kierunek polonofilski, podtrzymywany
usilnie przez podolaków. Wówczas działali tylko nieliczni jego epigoni,
praktycznie przestał istnieć na skutek polityki polskich kół w Galicji,
negującej żądania narodowe Ukraińców⁵¹.

Silna partia rusofiliska w Galicji była oparciem dla komitetów, które
uznały też Ukraińców za główny teren działalności w Austro-Węgrach.
Do współpracy z komitetami spośród nich angażowali się czołowi poli-
tycy, wśród nich biskup Michał Kuźmiński, który objął kuratelę nad
kontaktami komitetów z galicyjskimi Ukraińcami⁵².

Za pośrednictwem Rajewskiego komitety przekazały dla „Słowa“ 500
rubli w 1868 r., 500 guldenów w 1869 r. i 300 rubli w 1870 r. W latach
następnych Rajewski przyrzekł Dedyckiemu przekazywać pieniądze
w wysokości 800 rubli rocznie, ale obietnica ta ze względu na zmniejsza-
nie się dochodów komitetu moskiewskiego nie była dotrzymana⁵³. Otrzy-
maną pomoc Dedycki przeznaczył na wydawanie „Słowa“ i dodatku do
niego pt. „Słowo do Ludu“ oraz popularnych broszur przeznaczonych dla
ludu ukraińskiego, by przeciwdziałać wpływowi partii polonofilskiej
i ukrainofilskiej⁵⁴.

Z pism ukraińskich otrzymywało również pomoc pismo „Swiet“ wy-
dawane na Rusi Zakarpackiej w Użhorodzie. Przyznano mu jednorazowo
100 guldenów. Dalszej pomocy nie udzielano, ponieważ pismo nie speł-
niało żadnego zadania⁵⁵.

Ukraińcy galicyjscy otrzymywali od komitetów pomoc finansową
również i na inne cele. Jeden z czołowych działaczy partii rusofilskiej,
Jakow Hołowacki po powrocie ze Zjazdu Słowiańskiego 1867 r. prze-
kazał dla ukraińskich studentów Uniwersytetu Lwowskiego 1000 rubli⁵⁶.
Wsparcie to miało na celu przeciwdziałanie powołanemu pod patronatem
Gołuchowskiego Komitetowi Bratniej Pomocy, który wspierał polono-
filskie nastroje wśród młodzieży ukraińskiej. Kwotę 1000 rubli przeka-
zały komitety również w 1868 r. za pośrednictwem biskupa Kuźmiń-
skiego i redaktora Dedyckiego dla ukraińskich szkół ludowych oraz 500
rubli na cele literackie⁵⁷.

⁴⁹ Z Polaków najszerzej o tym kierunku pisał F. Podleski, *Zagadnienie „ukra-
ińskie” na tle stosunków austriackich*. Lwów 1935; z Ukraińców M. Andrusjak,
Narysy z istorii halycykoho moskalofilstwa. Lwów 1935.

⁵⁰ W. Feldman, *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji*, t. I. Kraków 1907,
s. 331.

⁵¹ J. Ochrymowycz, *Razwytok ukraińskiej nacjonalno-politycznej dumki*. Lwów-
Kijów 1922, s. 33.

⁵² CGIAM, f. 1750, d. 68, k. 27, M. Rajewski do komitetu moskiewskiego
22 XII 1869.

⁵³ CGIAM, f. 1750, d. 315, k. 63, Pokwitowanie B. Dedyckiego z 23 V 1868 oraz
d. 13, k. 10, Sprawozdanie M. Rajewskiego z 1 III 1870.

⁵⁴ CGIAM, f. 1750, d. 72, k. 36, B. Dedycki do N. Popowa 27 XI 1868.

⁵⁵ CGIAM, f. 1750, d. 13, k. 11, Sprawozdanie M. Rajewskiego z 1 III 1870.

⁵⁶ CGIAM, f. 1750, d. 68, k. 105, L. Michajewicz do komitetu moskiewskiego
16 II 1868.

⁵⁷ Ibidem, k. 108, M. Rajewski — wykaz wydanych sum z 4 III 1868 oraz d. 315,
k. 71, Pokwitowanie B. Dedyckiego z odbioru 500 rubli.

Spośród innych pism słowiańskich pomoc od komitetów otrzymały słowackie „Pešt-Budinske Vědomosti“ w wysokości 300 guldenów w 1869 r. oraz redakcja chorwackiego „Pozoru“ dla organu „Novi Pozor“ w Beču. Prośbę do komitetu moskiewskiego od Chorwatów wysłali ich czołowi politycy — kanonik Franjo Rački — bliski współpracownik biskupa Strossmayera oraz Matija Mrazović i redaktor „Novi Pozor“ — Józef Miskatović. Wskazywali oni na zasługi „Pozoru“ dla polityki słowiańskiej, ukazującej drogę do współpracy słowiańskiej również narodowi polskiemu⁵⁸. W odpowiedzi na prośbę Miskatović otrzymał za pośrednictwem Rajewskiego 1000 rubli, czyli 1570 forintów dla wydawania pisma „Novi Pozor“⁵⁹.

Sumę 100 rubli przyznał komitet moskiewski na wydawanie pisma „Slavjanin“ pisarzowi i uczonemu słoweńskiemu Matija Majarowi, który utrzymywał dobre stosunki z uczonymi i towarzystwami naukowymi w Rosji i był znanym jej zwolennikiem. Na łamach „Slavjanina“ pragnął on pracować nad zbliżeniem narodów słowiańskich i głosząc m. in. potrzebę wspólnego alfabetu — cyrylicy, dzięki któremu zbliżenie to nastąpi i powstanie język ogólnosłowiański. Pomysły Majara nie znalazły poparcia, a jego „Slavianin“ był mało poczytny i szybko zakończył swój żywot, ukazując się tylko w 1874 r.⁶⁰

Największą pomoc finansową komitety słowiańskie w Rosji przyznawały ośrodkowi wiedeńskiemu na stowarzyszenie studentów ukraińskich w Wiedniu „Ruska Osnowa“ oraz na stypendia dla młodzieży słowiańskiej studiującej na uczelniach wiedeńskich. Zarówno „Ruska Osnowa“ jak i stypendyści znajdowali się w centrum uwagi Rajewskiego.

Stowarzyszenie studentów ukraińskich „Ruska Osnowa“ powstało z inicjatywy Liwczaka w listopadzie 1867 r. w Wiedniu. Organizacja ta, mająca na celu szerzenie oświaty wśród Ukraińców w duchu rosyjskiego patriotyzmu, została oficjalnie zatwierdzona przez władze austriackie w styczniu 1868 r. W roku akademickim 1867/68 „Ruska Osnowa“ nie przejawiała żadnej działalności z powodu postawy Rady Szkolnej, która zagroziła wstrzymaniem pomocy studentom należącym do tego zrzeszenia. Zdaniem rusofilów, którzy dostrzegali we wszystkim polską intrygę, większość studentów przeraziła się i wystąpiła z „Ruskiej Osnowy“. Aby pogodzić się z Radą Szkolną, założyli oni zrzeszenie „Sicz“. „Ruska Osnowa“, podobnie jak „Sicz“ do jesieni 1868 r. istniała tylko z nazwy. Zrzeszenie ożyło na nowo z początkiem roku akademickiego 1868/69, kiedy do Wiednia przybyło więcej niż zwykle studentów ukraińskich. Mimo usiłowań „Ruska Osnowa“ nie zdołała pozyskać studentów zrzeszenia „Sicz“⁶¹.

Dzięki pomocy rosyjskich komitetów słowiańskich i opiece Rajewskiego „Ruska Osnowa“ prowadziła przez wiele lat ożywioną działalność wśród studentów ukraińskich w Wiedniu oraz studentów innych narodowości słowiańskich. Jesienią 1868 r. stowarzyszenie liczyło zaledwie 23. a w 1872 r. już 98 członków. Rajewski był faktycznym protektorem „Ruskiej Osnowy“, starał się nadać jej kierunek zgodny z celami ro-

⁵⁸ CGIAM, f. 1750, d. 426, k. 20 i 21, List redakcji „Pozoru“ do komitetu moskiewskiego z 13 III 1868.

⁵⁹ Ibidem, k. 30. Pokwitowanie J. Miskatovica z odbioru 1000 rubli.

⁶⁰ CGIAM, f. 1750, d. 55, k. 26 i 27, M. Majar do M. Pogodina 9/21 I 1875.

⁶¹ CGIAM, f. 1750, d. 24, k. 1 i 2, Wyciąg z protokołu stowarzyszenia „Ruska Osnowa“ 21 II 1869.

syjskich panslawistów. Za fundusze komitetów rosyjskich wynajął dla „Ruskiej Osnowy“ pomieszczenia dla zebrań oraz biblioteki, którą zaopatrywał w książki i czasopisma nadsyłane z Rosji. Rajewski dążył, by towarzystwo „Ruska Osnowa“ poprzez upowszechnianie języka rosyjskiego oddziaływało na studentów słowiańskich w duchu prorosyjskim. Język rosyjski upowszechniano w „Ruskiej Osnowie“ za pomocą wykładów i lektoratu. Prowadzili je bawiący w Wiedniu Rosjanie lub utrzymywani na koszt komitetów wykładowcy, przeważnie spośród Ukraińców. Ci ostatni spełniali też rolę pośredników między Rajewskim i politykami ukraińskimi w Galicji. Wykłady obejmowały tematy z różnych dziedzin nauki — z historii, filozofii, literatury, geologii, medycyny. Najwięcej było poświęconych historii Rosji i Ukrainie galicyjskiej. W okresie ożywionej działalności „Ruskiej Osnowy“ wykłady były prowadzone cztery razy w tygodniu ⁶².

Nadzieje, jakie wiązał z „Ruską Osnową“ Rajewski, który pragnął skupić wokół niej całą młodzież słowiańską studiującą w Wiedniu, spełniły się tylko częściowo. Do biblioteki „Ruskiej Osnowy“ oraz na wykłady i lektorat języka rosyjskiego przychodziła poza Ukraińcami głównie młodzież słoweńska i słowacka oraz czeska. Z dała od „Ruskiej Osnowy“ trzymała się młodzież chorwacka i serbska. Studenci czescy wysuwali projekt zjednoczenia wszystkich słowiańskich zrzeszeń studentów, ale zamiar ten nie spotkał się z poparciem Rajewskiego, widział w tym bowiem groźbę wchłonięcia przez stanowiących większość studentów czeskich studentów innych ludów słowiańskich i wpojenia im idei politycznych obcych panslawizmowi ⁶³. W parę lat później Rajewski skarżył się, że „Ruska Osnowa“ nie pracuje w duchu wielkorosyjskim, że młodzież ukraińska mogąc bez trudu czytać rosyjskie książki mniej uczy się języka rosyjskiego niż Czesi i Słoweńcy ⁶⁴. Te względy, jak i zmniejszenie się funduszy komitetów w 1873, w związku z kryzysem gospodarczym w Rosji ⁶⁵, zadecydowały o dalszych losach „Ruskiej Osnowy“, dla której z końcem roku akad. 1872/73 wstrzymano pomoc finansową ⁶⁶. Oznaczało to też likwidację stowarzyszenia, które działało dzięki pomocy rosyjskich komitetów słowiańskich, przeznaczających na nie około 500 rubli rocznie w latach 1868—73 ⁶⁷.

Poza pomocą dla „Ruskiej Osnowy“ komitety rosyjskie utrzymywały kilku stypendystów z uczelni wiedeńskich. Stypendia otrzymywali studenci słowiańscy przez cały rok akademicki lub w formie jednorazowej pomocy. Rekordową liczbę stypendystów utrzymywały komitety w roku akad. 1868/69, kiedy było ich 22 i koszty roczne utrzymania wynosiły 1500 rubli. Skład narodowy stypendystów przedstawiał się wówczas następująco: 5 Chorwatów, 4 Serbów, 4 Ukraińców, 4 Słoweńców, 3 Czechów i 2 Słowaków ⁶⁸.

W latach następnych ilość stypendystów spadła do 10—15 z tym, że otrzymywali oni stypendia na okres 10 miesięcy, tj. przez cały rok szkol-

⁶² CGIAM, f. 1750, d. 24, k. 5—10, Sprawozdania z działalności i protokoły posiedzeń „Ruskiej Osnowy“.

⁶³ CGIAM, f. 1750, d. 13, k. 1—4, Sprawozdanie M. Rajewskiego z 1 III 1870.

⁶⁴ CGIAM, f. 1750, d. 59, k. 78, Sprawozdanie M. Rajewskiego z 11 V 1872.

⁶⁵ *Iwan Siergiejewicz Aksakow w jego pismach*, t. IV, cz. II. Petersburg 1896, s. 96.

⁶⁶ CGIAM, f. 1750, d. 59, k. 86, Sprawozdanie Rajewskiego z 10 X 1873.

⁶⁷ CGIAM, f. 1750, d. 264, k. 68, M. Rajewski do M. Pogodina 12 X 1873.

⁶⁸ CGIAM, f. 1750, d. 68, k. 41, Sprawozdanie M. Rajewskiego z wydanych sum w 1868—69 r. oraz d. 414, k. 29 i 30, Sprawozdanie M. Rajewskiego z 15 XI 1869.

ny. Uległ również znacznym zmianom skład narodowy stypendystów, którzy rekrutowali się wyłącznie z Ukraińców i Słowaków. Wśród nich najwięcej Ukraińców z Galicji. Nieliczni byli stypendyści z Rusi Zakarpackiej, ponieważ Węgrzy utrudniali młodzieży z tego kraju studia w Wiedniu. Dzięki staraniom Dobriańskiego, czołowego działacza na Rusi Zakarpackiej przybyło stąd do Wiednia kilku studentów. W ten sposób w roku akademickim 1871/72 wśród stypendystów znalazło się 3 Ukraińców galicyjskich, 2 z Bukowiny i 3 zakarpackich, 3 Słowaków, 1 Czech i 1 Słoweniec⁶⁹.

W roku akad. 1873/74 ograniczono poważnie fundusze na stypendia ze strony komitetu moskiewskiego, który w związku z obniżeniem dochodów pragnął całkowicie zrezygnować z pomocy dla studentów wiedeńskich. Główny ciężar utrzymania stypendystów przypadł w 1874/75 r. na komitet petersburski, który przyznał fundusze dla paru studentów. Liczba ich była bardzo mała, pomoc ograniczono do byłych stypendystów, by umożliwić im ukończenie studiów. Wydatki na stypendystów wiedeńskich spadły w roku akad. 1874/75 do 450 rubli. Apele Rajewskiego do prezesa komitetu moskiewskiego, Michała Pogodina, by ratować młodzież słowiańską przed madziaryzacją, germanizacją i polonizacją przez kontynuowanie akcji stypendialnej, nie odniosły skutku⁷⁰.

Poza pomocą finansową dla pism i stypendystów oraz „Ruskiej Osnowy“, rosyjskie komitety za pośrednictwem ośrodka wiedeńskiego prowadziły szeroką akcję upowszechniania języka rosyjskiego poprzez dostarczanie wydawnictw rosyjskich słowiańskim towarzystwom literackim, instytucjom naukowym oraz osobom prywatnym.

Zarówno pisma jak i książki komitety czerpały z własnych wydawnictw, wydawanych zwłaszcza przez komitet petersburski oraz z darów pochodzących od bibliotek i redakcji rosyjskich oraz osób prywatnych⁷¹. Podziału i przesyłek książek dokonywał Rajewski, który najlepiej znał potrzeby Słowian w tym zakresie. Książki otrzymywał za pośrednictwem Ministerstwa Oświecenia Publicznego i Najświętszego Synodu, by nie ujawniać kontaktów komitetów ze Słowianami. Książki były różnej treści, wśród nich najwięcej było dzieł klasyków literatury rosyjskiej oraz poświęconych Rosji i historii Słowiańszczyzny⁷². Najwięcej książek Rajewski przysyłał Ukraińcom. Otrzymywały je głównie instytucje kulturalne i naukowe, stowarzyszenia oraz duchowni i działacze ukraińscy⁷³.

Zainteresowanie książką rosyjską przejawiali również Czesi, wśród których — zwłaszcza w Pradze nauka języka rosyjskiego była bardzo rozpowszechniona. W tym celu ukazał się w Czechach m. in. słownik czesko-rosyjski oraz popularny podręcznik Otakara Mikše *Mluvnice ruského jazyka*. Dla upowszechniania języka rosyjskiego Czesi powołali

⁶⁹ CGIAM, f. 1750, d. 81, k. 14, oraz d. 59, k. 78, Sprawozdanie M. Rajewskiego z 14 VI 1871 i 11 X 1872.

⁷⁰ CGIAM, f. 1750, d. 59, k. 86, Sprawozdanie M. Rajewskiego z 10 X 1873, oraz d. 364, k. 68, M. Rajewski do M. Pogodina 12 X 1873.

⁷¹ By zebrać jak najwięcej książek komitet moskiewski wystosował jesienią 1870 roku prośbę do bibliotek rosyjskich o dostarczanie wydawnictw dla Słowian. CGIAM, f. 1750, s. 73, k. 2.

⁷² CGIAM, f. 1750, d. 315, Spisy przekazywanych książek.

⁷³ CGIAM, f. 1750, d. 69, k. 12, oraz d. 81, k. 15, Sprawozdania M. Rajewskiego z 20 III i 14 VI 1871.

towarzystwo „Slavia“, z pracą którego Rajewski zaznajomił się osobiście ⁷⁴.

W latach 1868—75 wiedeński ośrodek komitetów rozesłał wiele tysięcy książek i pism rosyjskich Słowianom z Austro-Węgier. Najwięcej rozesłano ich w latach 1870—72, tj. w okresie najżywszej działalności komitetów wśród Słowian austriackich. W tych latach za pośrednictwem Rajewskiego dostarczono Słowianom z Austro-Węgier ponad 15 tys. książek rosyjskich ⁷⁵. Szczytowy był rok 1871, kiedy liczba rozesłanych książek osiągnęła 6 tys. pozycji ⁷⁶. Najwięcej książek wysyłało do następujących instytucji i towarzystw słowiańskich: Muzeum Czeskie i Akademickie Stowarzyszenie Czytelnicze w Pradze, Słowacka Macierz w Martinie, Morawska Macierz w Brnie, Rusko-Halicka Macierz i „Narodny Dom“ we Lwowie, Towarzystwo Św. Jana Chrzciciela w Preszowie, Towarzystwo Św. Wasyla Wielkiego w Užhorodzie, Ruska Biesiada w Czerniowcach, Czeskie Stowarzyszenie Akademickie i „Ruska Osnowa“ w Wiedniu, Słowiańska Biesiada w Grazu, Jugosłowiańska Akademia w Zagrzebiu, Serbska Macierz w Nowym Sadzie, Słoweńska Macierz w Lubljanie, Dalmatyńska Macierz w Zadarze ⁷⁷.

Prócz stałych i długofalowych akcji komitety słowiańskie w Rosji przychodziły z doraźną pomocą Słowianom z Austro-Węgier. Nie sposób wymienić wszystkie formy tej pomocy, ale warto wskazać najważniejsze, które rzutują na działalność komitetów. W 1868 r. komitety wsparły finansowo dwóch znanych działaczy serbskich — Michała Polita i Jovana Subotića, którzy znaleźli się w kłopotach materialnych w związku z represjami, jakie dotknęły ich od władz austriackich za udział w Zjeździe Słowiańskim w Rosji w 1867 r. Polit otrzymał wówczas od komitetu moskiewskiego 500 a Subotić 300 rubli ⁷⁸. Podobnie w 1870 r. udzielano pomocy działaczom narodowej partii chorwackiej, którzy za opozycyjną działalność stracili pracę. Komitet petersburski przeznaczył na ten cel 200 rubli ⁷⁹. W 1868 r. komitety przekazały także 700 rubli działaczom słowackim — Hurbanowi i Kuzmany na potrzeby gimnazjum w Martinie ⁸⁰.

Dość dużą pomoc doraźną okazywały komitety różnym akcjom w Czechach. Między innymi w 1868 r. przekazały na ręce Sładkovskiego 1000 rubli jako nagrodę dla autora najlepszego dramatu poświęconego dziejom słowiańskim i przeznaczonego do wystawienia w narodowym teatrze czeskim ⁸¹. Podobną premię przekazały komitety w 1869 r. Franciszkowi

⁷⁴ CGIAM, f. 1750, d. 75, k. 51, Akademický Čtenářský Spolek w Pradze do komitetu moskiewskiego 10 X 1869 oraz d. 73, k. 87—92, F. Sebek do N. Popowa 23 VI 1872 i d. 73, k. 143, O. Ranka do komitetu moskiewskiego 10 VIII 1874. Czesi wydali też pracę N. Popowa propagującą język rosyjski — *Jakou důležitost mŕ pro nas Slovany jeden jazyk a jedno pismo a to národa nejvěčšého t. j. ruského*. Praha 1868.

⁷⁵ Liczbę tę podaję w oparciu o spisy książek i sprawozdania Rajewskiego.

⁷⁶ CGIAM, f. 1750, d. 59, k. 49, Sprawozdanie Rajewskiego z 20 XII 1871.

⁷⁷ Ibidem, k. 86, Sprawozdanie Rajewskiego z 10 X 1873.

⁷⁸ CGIAM, f. 1750, d. 68, k. 108, M. Rajewski, — wykaz wydanych sum z 4 III 1868.

⁷⁹ Centralnyj Gosudarstwiennyj Archiw Literatury i Iskustwa w Moskwie f. 373, d. 293, k. 4—5, M. Rajewski do M. Pogodina 21 VI 1870.

⁸⁰ CGIAM, f. 1750, d. 108, M. Rajewski — wykaz wydanych sum z 4 III 1868, oraz d. 66, k. 21, W. Kuzmany do komitetu moskiewskiego 10 IV 1871.

⁸¹ CGIAM, f. 1750, d. 426, k. 40, Podziękowanie od „Narodni Divadlo“ w Pradze za przekazane 1000 rubli.

Palackiemu na nagrodę za najlepszą pracę o życiu Jana Husa dla upamiętnienia pięćsetnej rocznicy jego urodzin⁸². W uroczystościach zorganizowanych w związku z tą rocznicą w Czechach i Konstancji z ramienia komitetów wziął udział tylko W. Gubin⁸³. Tak skromny udział na zewnątrz wypływał z obawy przed jawnym demonstrowaniem sympatii do husytyzmu. Widać to w odmowie Rajewskiego⁸⁴ odprawienia nabożeństwa za Husa. Zainteresowanie komitetów tą uroczystością i husytyzmem było szerokie, świadczy o tym uroczyste posiedzenie komitetu moskiewskiego w rocznicę urodzin Husa oraz przekazanie od komitetów Czechom złotego kielicha⁸⁵, będącego symbolem husytyzmu. Wyrazem tego stały się też wiersze głośnego panslawisty i członka komitetu moskiewskiego — Fiodora Tiutczewa⁸⁶ oraz książka napisana przez prezesa komitetu petersburskiego i wydana nakładem tegoż komitetu, Aleksandra Hilferdinga⁸⁷. Podkreślano w nich elementy bliskie prawosławiu w husytyzmie i jego wrogość do papieżstwa. Ten pogląd na husytyzm wywarł doniosły wpływ na zainteresowanie się komitetów Czechami od strony religijnej w celu przyciągania ich do prawosławia, co znalazło wyraz w ufundowaniu cerkwi prawosławnej w Pradze.

Budowa cerkwi podjęta w 1868 a zakończona w 1874 r. była dziełem porozumienia komitetów z Radą Miejską w Pradze. W akcji tej szczególnie zaangażowany był Franciszek Brauner — jeden z przywódców partii staroczeskiej i ówczesny prezydent Pragi. Budowę cerkwi finansowały wszystkie komitety a zwłaszcza petersburski. Koszty budowy cerkwi wyniosły ogółem 10 tys. rubli⁸⁸, z czego 4270 rubli komitety otrzymały od Banku Państwa, resztę pokryły z własnych środków. Z cerkwią komitety wiązały duże nadzieje, pragnęły założyć przy niej ośrodek nauczania języka rosyjskiego i czytelnię książek rosyjskich. W tym celu wyznaczono na jej proboszcza profesora Akademii Duchownej w Petersburgu — Aleksandra Lebiediewa⁸⁹. Jego ożywiona działalność w Pradze spotkała się z przeciwdziałaniem władz austriackich, które pragnęły ukrócić pracę Lebiediewa na rzecz komitetów przez narzucenie mu obywatelstwa austriackiego⁹⁰.

Kontakty, jakie wiązały rosyjskie komitety słowiańskie ze Słowianami austriackimi nie obejmowały jedynie Polaków z Galicji. Wynikało

⁸² Gosudarstwiennyj Istoriceskij Archiw Leningradskoj Oblasti w Leningradzie, f. 400, d. 1, k. 22, Sprawozdanie z działalności komitetu petersburskiego za lata 1869—1879.

⁸³ CGIAM, f. 1750, d. 16, k. 13, Sprawozdanie W. Gubina o pracy komitetów słowiańskich.

⁸⁴ Ibidem, k. 12.

⁸⁵ CGIAM, f. 1750, d. 426, k. 54, K. Sladkovský do M. Rajewskiego 20 IX 1869.

⁸⁶ F. I. Tiutczew, *Czechom ot moskowskich Sławian i Gus na kostrie, Połnoje sobranije stichotworienij*. Leningrad 1957, s. 287—88 i 246—47.

⁸⁷ A. Gilferding. *Gus — jego odnoszenije k prawosławnoj cerkwi*. Petersburg 1871. Cytuję za wydaniem II z 1893 r.

⁸⁸ CGIAM, f. 1750, d. 426, k. 253 i 257.

⁸⁹ CGIAM, f. 1750, d. 73, k. 135, Sprawozdanie z działalności komitetu petersburskiego z 9 V 1874.

⁹⁰ CGIAM, f. 1750, d. 81, k. 73, A. Lebiediew do M. Pogodina 19 I 1875. Szczegóły o perypetiach z władzami austriackimi zawiera też biografia A. A. Kotlarewskiego, który w czasie pobytu w Pradze był starostą cerkwi, A. N. Pypin, *Oczerk biografii prof. A. A. Kotlarewskiego, Soczinenija A. A. Kotlarewskiego*, t. IV. Petersburg 1895, s. CXVIII—CXIX. M. Rajewski proponował zbudować cerkiew jeszcze wspanialszą w Wiedniu, ale projekt ten nie zyskał poparcia w Komitecie moskiewskim ze względu na brak funduszy. I. S. Aksakow, w jego pismach, t. IV, cz. II, ed. cit., s. 96.

to z postawy panslawistów rosyjskich, którzy traktowali Polaków jako odszczepieńców Słowiańszczyzny i ciemieżycieli Ukraińców galicyjskich⁹¹ oraz z postawy polskich kół politycznych, które odnosiły się wrogo do idei panslawistycznej, widząc w niej niebezpieczeństwo wchłonięcia wszystkich Polaków przez Rosję carską⁹².

W omawianym okresie tendencje rusofilskie wśród Polaków autonomicznej Galicji były zjawiskiem wyjątkowym. Podzielał je częściowo redaktor słowianofilskiego pisma „Kraj“, Alfred Szczepański, który opowiadał się za bezpośrednim porozumieniem ludów słowiańskich przeciw germanizmowi, na zasadach demokracji, federacji i samorządu. W tym celu wystąpił on do Komitetu Słowiańskiego w Moskwie z konkretnymi propozycjami porozumienia się i pracowania dla idei słowiańskiej. Szczepański nie godził się jednak z polityką rusyfikacyjną prowadzoną przez carat w Królestwie Polskim po upadku powstania styczniowego. Próby nawiązania przez niego kontaktów z komitetami rosyjskimi zakończyły się fiaskiem i pozostały bez odpowiedzi, ponieważ panslawiści rosyjscy nie zgodzili się na proponowane warunki⁹³.

Kontakty rosyjskich komitetów słowiańskich ze Słowianami austriackimi uległy znacznemu osłabieniu w połowie 1875 r. w związku z powstaniami Słowian bałkańskich⁹⁴. Decydujący wpływ na przerwanie stosunków łączących komitety ze Słowianami austriackimi miało zbliżenie Rosji z Austro-Węgrami i Niemcami po Kongresie Berlińskim 1878 roku, kiedy carat uznał działalność komitetów w krajach słowiańskich za szkodliwą dla współpracy z tymi państwami⁹⁵.

СВЯЗЬ РУССКИХ СЛАВЯНСКИХ КОМИТЕТОВ СО СЛАВЯНАМИ АВСТРО-ВЕНГРИИ

В статье рассматриваются отношения между славянскими комитетами России и австрийскими славянами в период их наибольшего оживления, т. е. в 1868—75 г. Отношения эти анализируются на основе материалов московских и ленинградских архивов, в первую очередь материалов Славянского благотворительного комитета в Москве, который был Центральным комитетом России.

Московский комитет и его отделения основанные после 1867 г. стали проявлять интерес к австрийским славянам после упадка „австрославизма“, вызванного возникновением дуалистической монархии Австро-Венгрии (1867 г.). Эти события усилили оппозицию и прорусские настроения среди австрийских славян, что нашло свое выражение в их поездке в Россию на Съезд славян. События в Австрии и Съезд повысили активность русских pansлавистов объединенных вокруг московского комитета и заставил их обратить внимание на австрийских славян. Это совпадало с политикой царского правительства, находившегося в холодных отношениях с Австрией.

Устанавливая связь с Австро-Венгрией, комитеты действовали по линии официальной политики, которая не способствовала политическому объедине-

⁹¹ Bliżej o tym w pracy N. Pypina, *Kwestia polska w literaturze rosyjskiej*. Warszawa 1881.

⁹² Szerzej o tym w artykule autora — *Polacy wobec zagadnienia słowiańskiego w roku 1867*. „Zeszyty Historyczne UW” t. I, s. 136—199.

⁹³ CGIAM, f. 1750, d. 426, k. 128—9, A. Szczepański do M. Pogodina 27 I 1871.

⁹⁴ O tej pomocy traktuje III rozdział cytowanej książki Nikitina.

⁹⁵ CGIAL, f. 1282, d. 974, k. 8—16, Minister spraw zagranicznych do ministra spraw wewnętrznych 15 VII 1885.

нию славян, но допускала их заигрывание с Россией. Своей первостепенной задачей комитеты поставили культурное и духовное объединение славян, выдвигая русский язык как общеславянский. Подробный план действий разработали московский и петербургский комитеты, подробно уточнив их после встречи с австрийскими славянами в мае 1868 г. Русские комитеты хотели сосредоточить славянское движение в руках московского комитета, но эти попытки не встретили поддержки на Съезде славян в Стромовцах в 1868 г. Это вынудило комитеты организовать собственный центр среди австрийских славян в Вене.

Деятельность комитетов сводилась к финансовой помощи для славянской прессы, научных учреждений, школ, обществ и студентов. Такая деятельность комитетов одобрялась официальными кругами и осуществлялась благодаря активной помощи министерства иностранных дел. Комитеты помогали тем кругам, которые симпатизировали с Россией. Они поддерживали оппозиционные газеты в Австро-Венгрии, как например „Sławianska Zaria”, „Słowo”, „Pest-Budinské Védomosti”.

Комитеты широко популяризовали русский язык с помощью книг, поступающих из России для славянских обществ, научных учреждений и частных лиц. Особую роль играло в этом объединение украинских студентов.

Комитеты интересовались также религиозными мировоззрениями славян, главное внимание уделяя чехам, с которыми было легче работать, поскольку они, как гуситы, были враждебно настроены к папству. Выражением таких настроений была постройка православной церкви в Праге.

Контакты комитетов с австрийскими славянами ослабели в связи с вспыхнувшим в 1875 г. восстанием балканских славян, а также ввиду сближения России с Австро-Венгрией и Германией (1878 г.), когда царское правительство сочло, что деятельность комитетов вредит сношениям с этими странами.

LES CONTACTS DES COMITÉS SLAVES EN RUSSIE AVEC LES SLAVES D'AUTRICHE-HONGRIE (1868-1875)

L'article est consacré aux rapports des comités slaves en Russie avec des Slaves — ressortissants de l'Autriche. De 1868 à 1875 ces rapports étaient le plus animés. Ils sont présentés à la lumière des documents tirés des archives de Moscou et de Leningrad, en particulier des dossiers du Comité Slave de Bienfaisance de Moscou, qui fut le comité central de Russie.

A l'origine de l'intérêt porté aux Slaves d'Autriche par la Comité de Moscou et ses sections créées après 1867, se trouvait le déclin du mouvement slave autrichien après la création en 1867 de la double monarchie de l'Autriche-Hongrie. Ces événements ont fortifié l'opposition et ravivé les sentiments pro-russes des Slaves autrichiens, ce qui s'est manifesté par leur participation au Congrès Slave en Russie en 1867. Les événements politiques en Autriche et le Congrès ont stimulé l'activité des panslavistes russes groupés autour du Comité de Moscou, et attiré l'attention de ces derniers sur les Slaves autrichiens. Cette tendance correspondait à ligne politique de la Russie dont les relations avec l'Autriche étaient froides.

En entreprenant la pénétration en Autriche-Hongrie les comités suivaient la politique officielle qui écartait l'union politique des Slaves, mais qui permettait de captiver leurs sympathies pour la Russie. Les comités posèrent comme but de leur activité l'union culturelle et spirituelle des Slaves, fondée sur le langue

russe considérée comme langue commune à tous les Slaves. Les comités de Moscou et de Petersbourg ont élaboré leurs programmes d'action, auxquels des précisions supplémentaires furent apportées après les consultations avec les Slaves autrichiens en mai 1868. Les comités russes voulaient que le mouvement slave se concentre autour du Comité de Moscou, mais cette tendance n'a trouvé aucun support au Congrès Slave de Stromovce en 1868. Les comités se virent ainsi forcés d'organiser en centre à Vienne.

L'activité des comités a été réduite à l'assistance financière aux journaux, institutions scientifiques, écoles et associations slaves, ainsi qu'aux étudiants. Ce genre d'activité trouva l'approbation officielle et fut réalisé avec le concours du Ministère des Affaires Etrangères. Les comités subventionnaient les milieux sympathisant avec la Russie. Ils soutenaient les journaux d'opposition en Autriche-Hongrie, comme, par exemple, *Sławianska Zaria*, *Słowo*, *Pešt-Budinske Vedomosti*. Ils propageaient la connaissance de la langue russe en envoyant des livres aux associations et institutions scientifiques slaves, ainsi qu'aux particuliers. Une tâche importante incombait dans ce domaine à l'Association des Etudiants Ukrainiens *Ruska Osnova*. Les comités s'intéressaient aussi aux problèmes confessionnels des Slaves, en particulier des Tchèques. Leur activité parmi les Tchèques était facilitée par les traditions hussites, hostiles à la papauté. Elle s'exprima par la construction d'une église orthodoxe à Prague.

Les contacts des comités avec les Slaves autrichiens se relâchèrent en conséquence des insurrection des Slaves balcaniques de 1875 et du rapprochement qui eut lieu en 1878 entre la Russie d'une part, l'Autriche-Hongrie et l'Allemagne de l'autre. Le gouvernement tsariste a considéré alors l'activité des comités slaves comme nuisible aux relations avec ces deux Etats.